

УДК 82-96:82(091)

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.philol.2025.2.3>**Леся БІЛОВУС**

доктор історичних наук, кандидат філологічних наук,

Західноукраїнський національний університет,

lesya.kfn@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4882-4511

Світлана ІВАНОВА

старший викладач,

Західноукраїнський національний університет,

svivan84@ukr.net

ORCID: 0000-0003-4803-3226

МІЖ МІФОМ ТА ІСТОРІЄЮ: ЕВОЛЮЦІЯ КОЗАЦЬКОГО НАРАТИВУ ВІД ЛІТЕРАТУРИ ХІХ СТОЛІТТЯ ДО СУЧАСНИХ «ВОЄН ПАМ'ЯТІ»

Статтю присвячено комплексному діахронічному аналізу еволюції козацького міфу як ключового наративу української культури. Мета роботи – дослідити козацький міф як динамічний текстувальний феномен, проаналізувавши ключові літературні моделі його конструювання, деконструкції та апропріації в українській словесності ХІХ століття та верифікувати вплив цих моделей на сучасні культурні й політичні наративи. У статті розглядається шлях козацького наративу від його романтичного становлення до використання в сучасних «війнах пам'яті».

Методологія дослідження має міждисциплінарний характер, поєднуючи інструментарій філологічного аналізу, історії та студій пам'яті. Теоретичною основою слугують концепції «винайдених традицій» Еріка Гобсбаума, що пояснюють механізми конструювання міфу в ХІХ ст.; теорія міфу як «вторинної семіологічної системи» Ролана Барта, яка дозволяє проаналізувати перетворення історичної постаті на позачасовий символ; концепція «місць пам'яті» П'єра Нора, що осмислює козацтво як центральний вузол української національної пам'яті; а також праці Сергія Єкельчика, що аналізують боротьбу за історичні наративи в сучасній Україні та їхній вплив на національну ідентичність. Аналіз текстів здійснюється з використанням історико-літературного, порівняльно-типологічного та постколоніального підходів.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що вперше запропоновано комплексний аналіз еволюції саме функцій козацького міфу, на відміну від традиційних досліджень, сфокусованих на його змісті чи історичній достовірності. Встановлено прямий зв'язок між літературними моделями ХІХ століття (романтичною, імперською, національно-критичною) та їхньою сучасною реценцією в політичному дискурсі. Введено в український науковий обіг релевантні західні теоретичні праці для аналізу козацького наративу як текстувального та культурного феномену.

Дослідження продемонструвало, що козацький міф є невід'ємною, але й суперечливою частиною української ідентичності, що пройшов три ключові етапи: романтичне конструювання, ідеологічні «битви» ХІХ століття та сучасну політичну інструменталізацію. Проаналізовано дві основні моделі ХІХ ст.: імперську апропріацію («Тарас Бульба» М. Гоголя), що перетворила козацтво на інструмент «руського мира», та критичну національну деконструкцію («Чорна рада» П. Куліша), спрямовану на болісний самоаналіз. Зроблено висновок, що сучасне використання козацького міфу в умовах війни актуалізує фундаментальну напругу між його прагматичною, мобілізаційною функцією (позиція В. В'ятровича) та необхідністю академічної, критичної рефлексії (позиція Н. Яковенко). Здатність суспільства знайти баланс між натхненним міфом та відповідальною історією є ключовим випробуванням для його зрілості.

Ключові слова: козацький міф, українська література ХІХ століття, політика пам'яті, конструювання наративу, війни пам'яті.

Lesia Bilovus, Svitlana Ivanova. BETWEEN MYTH AND HISTORY: THE EVOLUTION OF THE COSSACK NARRATIVE FROM 19TH-CENTURY LITERATURE TO CONTEMPORARY MEMORY WARS

The article presents a comprehensive diachronic analysis of the evolution of the Cossack myth as a key narrative of Ukrainian culture. The aim of the study is to explore the Cossack myth as a dynamic textual phenomenon by analyzing the main literary models of its construction, deconstruction, and appropriation in 19th-century Ukrainian literature, as well as verifying the impact of these models on contemporary cultural and political narratives. The article traces the trajectory of the Cossack narrative from its Romantic formation to its use in today's «memory wars».

The research methodology is interdisciplinary, combining tools from philological analysis, history, and memory studies. The theoretical framework is grounded in Eric Hobsbawm's concept of 'invented traditions,' which explains the mechanisms of myth construction in the 19th century; Roland Barthes' theory of myth as a 'secondary

semiological system, 'which enables the analysis of the transformation of historical figures into timeless symbols; Pierre Nora's concept of 'lieux de mémoire,' which interprets the Cossack legacy as a central node of Ukrainian national memory; as well as the works of Serhii Yekelchuk, which examine the struggle over historical narratives in contemporary Ukraine and their impact on national identity. The analysis is conducted using historical-literary, comparative-typological, and postcolonial approaches.

The scholarly novelty of the article lies in offering, for the first time, a comprehensive analysis of the evolution of the functions of the Cossack myth, in contrast to traditional studies focused on its content or historical accuracy. The article establishes a direct connection between the literary models of the 19th century (Romantic, imperial, and national-critical) and their modern reception in political discourse. Relevant Western theoretical works are introduced into Ukrainian academic circulation for analyzing the Cossack narrative as both a textual and cultural phenomenon.

The study demonstrates that the Cossack myth is an integral yet contested component of Ukrainian identity, which has undergone three key stages: Romantic construction, ideological «battles» of the 19th century, and contemporary political instrumentalization. Two major 19th-century models are examined: the imperial appropriation («Taras Bulba» by Mykola Gogol), which transformed the Cossack image into a tool of the «Russian world», and the critical national deconstruction («The Black Council» by Panteleimon Kulish), aimed at painful self-reflection. The conclusion emphasizes that the modern use of the Cossack myth in wartime highlights a fundamental tension between its pragmatic, mobilizing function (as represented by Volodymyr Viatrovych) and the need for academic, critical reflection (as advocated by Natalia Yakovenko). The ability of society to find a balance between an inspiring myth and a responsible history is a key test of its maturity.

Key words: Cossack myth, 19th-century Ukrainian literature, politics of memory, narrative construction, memory wars.

Постановка проблеми. Резонанс образу козака в сучасній українській культурі – від вірусних фото бійців ЗСУ до державної символіки – свідчить про надзвичайну живучість національного міфу, сконструйованого значною мірою саме літературою. Його перетворення з історичного феномену на універсальний символ опору актуалізує фундаментальну для філології проблему: як текст (літературний, історіографічний) генерує, трансформує та інструменталізує міфологічні наративи, що стають основою національної ідентичності. Козацький міф, пройшовши шлях від реальних суспільно-політичних формацій через літературну романтизацію XIX століття та ідеологічні «битви» за його інтерпретацію, сьогодні переживає нове народження. Він одночасно є потужним інструментом державної мобілізації, полем для гострих інтелектуальних дискусій і чинником консолідації суспільства в умовах війни. У ряді досліджень, зокрема, зарубіжних, присвячених так званому «козацькому міфіві», синтезовано сучасні погляди стосовно впливу козацьких сюжетів на українську суспільно-політичну свідомість. Показово, що саме визначення «козацького міфу» дослідниками не є чітко окресленим, проте, під ним мається на увазі уявлення про славетне козацьке минуле та козацтво як втілення найкращих волелюбних рис українців.

Наукова проблема полягає в необхідності комплексного, діахронічного аналізу еволюції саме літературних моделей конструювання козацького міфу та їх подальшої рецепції в культурі. Якщо історіографія фокусується на відповідності міфу історичним реаліям, то філологія має дослідити його як *текстуальний феномен*: вивчити його поетику,

риторичні стратегії, наративні структури та механізми впливу на читача. Залишається недостатньо дослідженим, як саме літературні коди, закладені в XIX столітті (героїчний епос, романтична балада, історичний роман-хроніка), визначають сучасні способи «читання» та використання цього міфу. Практичне значення такого дослідження полягає у сприянні глибшому розумінню ролі літератури у творенні національної ідентичності та формуванні критичного погляду на процеси міфотворчості, що є засадничим для культурної зрілості нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження козацької тематики має багату традицію. В українській історіографії фундаментальними є, зокрема, праці Наталі Яковенко, яка представляє критичну школу деконструкції національних міфів [8; 25; 32; 33; 40; 54; 55], та Сергія Плохія, який аналізує козацький міф у контексті творення «брами Європи» [37; 38]. Їм опонує підхід, пов'язаний з іменем Володимира В'ятровича, який обстоює прагматичну, мобілізаційну функцію історичних наративів у протистоянні зовнішній агресії [9; 11–13; 15; 24]. У літературознавстві ключовими є праці Віри Агеевої, яка розглядає творчість М. Гоголя і П. Куліша крізь постколоніальну оптику [1; 10].

Водночас, для глибшого аналізу необхідний і західний теоретичний інструментарій. Концепція «винайдених традицій» Еріка Гобсбаума [57] дозволяє зрозуміти процес романтичного конструювання міфу в XIX ст. Теорії Ролана Барта про міф як «вторинну семіологічну систему» [56] пояснюють, як історична постать перетворюється на позачасовий символ. Нарешті, концепція «місць пам'яті» (lieux de mémoire) П'єра Нора [58] допома-

гає осмислити козацтво як центральне «місце пам'яті» української культури, навколо якого точаться сучасні «війни пам'яті».

Незважаючи на значну кількість праць, присвячених козацтву, більшість із них є вузькоспеціалізованими (історичними або літературознавчими). Відсутній комплексний міждисциплінарний аналіз, який би простежив еволюцію функцій козацького міфу на різних історичних етапах. Недостатньо досліджено, як саме літературні моделі XIX століття (романтична, імперська, національно-критична) стали фундаментом для сучасних політичних наративів. Ця стаття покликана заповнити цю лакуну, розглядаючи козацький міф не як статичний об'єкт, а як динамічну систему, що трансформується залежно від культурних та політичних запитів епохи.

Мета статті – дослідити козацький міф як динамічний текстуальний феномен, проаналізувавши ключові літературні моделі його конструювання, деконструкції та апропріації в українській словесності XIX століття та верифікувавши вплив цих моделей на сучасні культурні й політичні наративи.

Виклад основного матеріалу. Постать козака, що сьогодні є одним із ключових символів української ідентичності, пройшла тривалий шлях від історичної реальності до сконструйованої легенди. Ця трансформація була зумовлена низкою суспільно-політичних і культурних процесів, що перетворили неоднозначного мешканця степового прикордоння на ідеалізований образ національного героя. Аналіз цього шляху дозволяє зрозуміти, як саме формувався та закріплювався козацький міф, що став фундаментом для подальших історичних наративів.

Дослідники, зокрема Наталя Яковенко, зазначають, що первісно, у XV–XVI століттях, термін «козацтво» фіксував не стільки соціальний статус, скільки спосіб життя та рід занять [55]. Це були вільні люди, що населяли безлюдні окраїни на межі землеробської та кочової цивілізацій [38; 43]. Їхніми основними заняттями були степові промисли – «уходи», а також принагідний розбій та військове найманство [46; 55]. Цей реальний, прагматичний і часто жорстокий образ далекий від пізнішого ідеалу безкорисливого захисника віри та вітчизни.

Процес ідеалізації та конструювання міфу розпочався ще в козацькому середовищі. У так званих козацьких літописах (твори Самовидця, Григорія Грабянки, Самійла Величка) [4; 26; 49] їхні автори, представники старшини, прагнули довести легітимність козацької влади, вписати її у величний історичний

контекст та підкреслити роль козацтва як захисника православної віри [3; 6].

Апогеєм цієї історіографічної традиції стала *«Історія Русів»* – анонімний твір кінця XVIII – початку XIX століття, що мав колосальний вплив на формування української національної свідомості [17; 22]. Цей твір, будучи радше політичним трактатом, ніж науковою працею, став тим текстом, де історія остаточно перетворилася на міф. Автор *«Історії Русів»* представив історію України як безперервну боротьбу за свободу проти іноземного поневолення, артикуючи ідею спадкоємності української державності від Київської Русі до Гетьманщини [7; 23]. Козацтво тут виступає головним провідником та носієм народних прагнень. Саме на сторінках цього твору остаточно формується образ козацтва як шляхетного лицарства, що боронить не лише власні права, але й усю націю [42]. Риторика *«Історії Русів»* сповнена патетики та гіпербол, що є характерною ознакою міфотворчого тексту. Наприклад, описуючи козаків, автор вдається до таких характеристик: *«Народ той, званий козаки... є порода слов'янська, говорить мовою слов'янською у власному її діалекті... ісповідує релігію грецьку... Вони суть воїни хоробрі і вправні, або, краще сказати, народжені воїнами»* [22].

Тут застосовано ключові риторичні стратегії: підкреслення автохтонності («порода слов'янська»), релігійної окремішності та вродженої військової доблесті. Це класичний приклад процесу, який Ерік Гобсбаум назвав «винайденням традиції» [57], коли минуле реконструюється задля легітимації сучасних політичних прагнень. *«Історія Русів»* стала тим підґрунтям, яке зробило козацьку тему центральною для наступної епохи.

Остаточне закріплення козацького міфу відбулося в добу романтизму в XIX столітті. На тлі бездержавності та політики асиміляції, українські та частково польські інтелектуали («українська школа» в польському романтизмі [6]) звернулися до героїчного минулого як до джерела натхнення та національної консолідації [41; 45]. Загальноєвропейський культ «шляхетного дикуна» та героїчної минувшини ідеально наклався на матеріал, підготовлений *«Історією Русів»* [45]. Образ вільнолюбного, відважного козака став центральним для романтичної літератури та фольклору [5]. Письменники, зокрема Тарас Шевченко, перетворили ідеалізоване козацтво на могутній національний міф, зробивши його запорукою майбутнього відродження. У поемі *«Іван Підкова»* він створює монументальний образ: *«Було колись – в Україні // Ревіли гармати; //*

Було колись – запорожці // Вміли панувати. // Панували, добували // І славу, і волю...» [52].

Таким чином, пройшовши через фільтри старшинської історіографії та романтичної ідеалізації, реальна постать степового воїна перетворилася на безсмертний символ боротьби за свободу. За словами Ролана Барта, історичний знак (козак як соціальний тип) був спорожнений від свого первісного значення і наповнений новим – міфічним (козак як вічний символ волі) [56], назавжди закарбувавшись у національній пам'яті.

Якщо ХІХ століття наділило козацький міф потужною романтичною енергією, то воно ж перетворило літературу на поле бою за його інтерпретацію. Ця боротьба найяскравіше проявилася у творчому протистоянні двох ключових текстів: «Тараса Бульби» Миколи Гоголя [16] та «Чорної ради» Пантелеймона Куліша [30]. Ці твори стали не просто літературними пам'ятками, а двома різними, діаметрально протилежними моделями конструювання національної історії. Микола Гоголь здійснює *культурну апропріацію* української героїки, вписуючи її в імперський наратив, тоді як П. Куліш вдається до *критичної деконструкції* міфу, намагаючись повернути його на національний ґрунт заради самоусвідомлення нації.

Повість Миколи Гоголя «Тарас Бульба», особливо в її другій, значно ідеологізованій редакції 1842 року, є класичним прикладом культурної апропріації, де локальний національний міф перетворюється на інструмент великої імперської ідеології [31]. Використовуючи екзотичний для російського читача український матеріал, М. Гоголь створює могутній епічний образ козацтва, проте його героїзм, сміливість та самопожертва слугують не ідеї української незалежності, а вищим, наднаціональним (фактично – імперським) цінностям: православній вірі та «руської землі».

Як зазначає низка авторитетних українських дослідників, зокрема Віра Агеєва [1; 10], Оксана Забужко [19] та Юрій Барабаш [2], М. Гоголь свідомо вписав козацький наратив у простір «руського мира». Критики вказують, що ключові монологи твору були відредатовані автором задля посилення імперського пафосу. Так, у знаменитій промові про товариство акцент зміщується на «руську душу» та «Русскую землю», а фінальні слова Тараса, що в першій редакції були звернені до козацького товариства, у другій перетворюються на пророцтво про велич «руського царя». Ці текстологічні зміни, детально проаналізовані українськими гоголезнавцями, дозволяють

стверджувати, що повість стала ефективним інструментом колонізації історичної пам'яті, де козацтво постає лише регіональним проявом загальноросійської військової доблесті [1; 10; 34; 50].

Проблематичність ідеологічно зарядженого гоголівського тексту яскраво ілюструє історія його рецепції в Україні [48; 51]. В українській перекладацькій традиції постійно спостерігалися спроби його «нейтралізації» або «націоналізації». Так, у багатьох перекладах, зокрема й у популярних онлайн-версіях [16], ключові маркери «русская душа» та «Русская земля» замінені на «козацька душа» та «наша земля», а фінальний монолог Тараса про царя часто скорочується або взагалі вилучається. Цей феномен «*перекладацького опору*» є промовистим свідченням того, як українська культура намагалася «відвоювати» М. Гоголя та очистити козацький міф від імперських напашарувань. Водночас це лише підкреслює, наскільки потужним інструментом імперського впливу був оригінальний текст другої редакції повісті [14; 29], що й робить його центральним об'єктом для нашого аналізу.

На противагу гоголівській героїчній епопеї, роман Пантелеймона Куліша «Чорна рада» (1857) став першою спробою критичної ревізії козацького міфу. П. Куліш, який спершу захоплювався М. Гоголем, згодом усвідомив небезпеку такої некритичної романтизації [44] і поставив за мету створити перший український історичний роман-хроніку, заснований на документальних джерелах, зокрема «Літописі Самовидця» [20]. Його головний фокус свідомо зміщено з боротьби проти зовнішнього ворога на глибокий внутрішній розкол українського суспільства в добу Руїни, що дозволило автору деконструювати романтичний образ монолітного козацтва.

У романі Куліш моделює фатальний конфлікт між кількома політичними силами. З одного боку, це державницька старшина, уособлена в образах гетьмана Яким Сомка та полковника Шрама. Їхня мета – об'єднати Україну під міцною владою, встановити порядок та інтегрувати її у європейський політичний контекст. Ідеали Сомка – це освіта, закон і «одностайна Україна»: *«Зложити докупи обидва береги Дніпрові, щоб обидва... приклонились під одну булаву! Виженем неодоляшка з України, одженем ляхів до самої Случі – і буде велика та одностайна Україна»* [30]. Цій державницькій ідеї протистоїть низова анархія – «чернь», яка не визнає жодної влади, окрім власної волі, і прагне лише зрівнялівки та грабунку. Її настрої майстерно використовує популіст Іван Брюховецький, чий прості

й привабливі гасла стають руйнівною силою: «Усі будемо рівні!.. Усі будемо пани!» [30]. Третьою силою виступають запорожці, які втілюють стихійну, індивідуалістичну волю. Образ Кирила Тура, хоч і сповнений хоробрості та лицарства, водночас демонструє їхню нездатність до конструктивної державної праці. Його кредо – вірність побратимству, а не державній ідеї, навіть якщо це веде до катастрофи: «*Лучче мені провалитись на місці, ніж свого брата зрадити!*» [30] – каже він, рятуючи Брюховецького, майбутнього руйнівника України.

П. Куліш майстерно показує, як сліпа віра в демагогію, зневага до освіти та державницької мудрості призводять до національної трагедії – «чорної ради» 1663 року, що символізує втрату державності [39; 47]. Таким чином, «Чорна рада» стала закликком до національного самоаналізу. На противагу М. Гоголю, який «привласнив» міф для імперії, П. Куліш спробував повернути його на національний ґрунт, але вже не як об'єкт для сліпого поклоніння, а як складний і трагічний урок історії. Він поставив перед українським суспільством болісні питання про ціну популізму, внутрішнього розбрату та відповідальність за власну долю, що залишаються актуальними і сьогодні.

У ХХІ столітті козацький міф остаточно перемістився з площини суто історичних та літературних дискусій у сферу сучасної політики пам'яті та національної безпеки. Він став одночасно об'єктом наукової деконструкції, інструментом державної мобілізації та живим символом опору в умовах російсько-української війни. Цей процес є частиною ширшого феномену «воєн пам'яті», що стали характерною рисою пострадянського простору, де минуле активно використовується для легітимації сучасних політичних проєктів [59], і який провідні західні історики, зокрема Сергій Єкельчик, аналізують як боротьбу за історичні наративи, що визначають національну ідентичність та геополітичні орієнтири [60]. С. Єкельчик наголошує, що конфлікт в Україні значною мірою є конфліктом інтерпретацій минулого, де академічна критика стикається з потребою формування консолідуючого національного міфу [60]. Сучасні українські дебати навколо козацького міфу яскраво уособлюють дві ключові позиції, пов'язані з іменами істориків Наталі Яковенко та історика і громадського діяча Володимира В'ятровича.

Наукова позиція Наталі Яковенко полягає у послідовному заклику до «холодного погляду» на історію та деконструкції національних міфів, зокрема козацького. Вона

наголошує на необхідності чітко розмежовувати професійну історіографію, завданням якої є критичний аналіз, та національний наратив, що виконує виховну функцію [33; 40]. Н. Яковенко критикує «козакоцентричний» погляд на українську історію, який, на її думку, спрощує складну соціальну структуру минулого [25; 54] та затінює такі реалії, як грабіжницькі походи чи соціальна анархія [25]. Завдання професійного історика, на думку дослідниці, – не обслуговувати державні ідеологеми, а, навпаки, руйнувати стереотипи і показувати минуле в усій його неоднозначності [8].

На противагу цьому, позиція Володимира В'ятровича є прагматичною і відповідає на виклики сучасної війни. Як колишній очільник Українського інституту національної пам'яті, він обстоює ідею, що в умовах зовнішньої агресії історія та політика пам'яті стають елементом національної безпеки та зброєю в інформаційному протистоянні [9; 24]. У цьому контексті героїчний козацький міф є безцінним символічним капіталом. Він слугує мобілізації суспільства, зміцненню національної ідентичності та забезпечує історичну тяглість української боротьби за незалежність [11]. Якщо для Яковенко міф є предметом для препарування, то для В'ятровича – це дієвий інструмент, необхідний для виживання нації [12–13].

Практичним втіленням цієї мобілізаційної функції міфу стала його масова реінкарнація в Збройних Силах України після 2014 року. Цей процес є свідомою державною політикою, спрямованою на відновлення історичної тяглості українського війська. Десятки бригад отримали почесні найменування на честь постатей та формацій козацької доби (гетьмана Івана Виговського [21], гетьмана Богдана Хмельницького) та часів УНР, яка активно використовувала козацьку спадщину (Чорних Запорозжців [35; 53]). Козацькі клейноди, як-от булава, та «козацький хрест» стали офіційними елементами військової символіки [18; 27–28]. Остання транслює назовні та всередину армії і суспільства прості й потужні коди: свобода, мужність, опір, військова доблесть та спадковість боротьби. Таким чином, у сучасній Україні, що воює за своє існування, козацький міф, сконструйований колись літературою, остаточно перетворився на живий символ незламності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Шлях козацького міфу від реальної постаті степового прикордоння до центрального символу на шевронах сучасного українського воїна є дзеркалом самої україн-

ської історії – складної, трагічної та героїчної. Проведене дослідження продемонструвало, що козацький наратив є динамічним текстовим феноменом, функція якого трансформувалася залежно від історичного та політичного контексту. Зародившись у козацькому середовищі як інструмент легітимації та загартувавшись у горнілі романтизму як символ національного пробудження, він згодом став полем ідеологічних битв, де його намагалися присвоїти імперські наративи та перекласти власні критики. Аналіз ключових літературних моделей XIX століття показав, що спадщина козацтва завжди була неоднозначною. «Тарас Бульба» Миколи Гоголя продемонстрував, як потужна енергія міфу може бути спрямована на службу імперському проєкту, колонізуючи пам'ять та підмінюючи національну ідею. Натомість «Чорна рада» Пантелеймона Куліша стала першою болісною, але необхідною спробою деконструкції – закликом побачити за ідеалізованим фасадом внутрішні конфлікти, руйнівну силу анархії та трагедію втраченого державотворення. Сьогодні ця фундаментальна напруга між міфом як джерелом натхнення та історією як предметом критичного аналізу втілюється в дискусії між прагматичним та академічним підходами. В умовах повномасштабної

російської агресії, коли під загрозою опинилося саме існування нації, мобілізаційна функція міфу, яку обстоює політика пам'яті в дусі Володимира В'ятровича, виявилася життєво необхідною. Водночас науковий підхід Наталі Яковенко залишається нагадуванням про інтелектуальну відповідальність та небезпеку спрощених історичних наративів для майбутнього розвитку суспільства. Таким чином, козацький міф є невід'ємною частиною української ідентичності, але водночас і викликом для неї. Його сучасне використання доводить надзвичайну життєздатність, проте справжнім випробуванням для зрілості українського суспільства стане його здатність після перемоги знайти баланс: зберегти міф як джерело національної сили, але водночас розвинути в собі здатність до тверезого, критичного погляду на власне минуле.

Перспективи подальших досліджень порушеної теми є доволі широкими. По-перше, доцільним видається поглиблений аналіз рецепції козацького міфу в літературі модернізму, де він часто набував нових, символістських чи екзистенційних рис. По-друге, окремої уваги заслуговує вивчення трансформації козацького наративу в радянській літературі, де відбувалася його складна ідеологічна адаптація.

Література:

1. Агеева В. За лаштунками імперії. Есеї про українсько-російські культурні відносини. К.: Віхола, 2021. 360 с.
2. Барабаш Ю. «Коли забуду тебе, Єрусалиме...». Гоголь і Шевченко. Порівняльно-типологічні студії. Харків: Акта, 2001. 376 с.
3. Бовгиря А. Ідейний спадок козацьких літописів. *Локальна історія*. 22.06.2021. URL: <https://localhistory.org.ua/videos/bez-bromu/ideinii-spadok-kozatskikh-litopisiv-andrii-bovgiria/>
4. Бовгиря А. Києворуська минувшина в текстах Гетьманщини. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Bovhyria_Andrii/Kyievoruska_mynuvshyna_v_tekstakh_Hetmanschyny.pdf?PHPSESSID=plbdq7h3ru3degaeckdc0ds5e6
5. Бушак С. Вічний козак, або Таємниці українських «Мамаїв». *Локальна історія*. 17.08.2022. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/vichnii-kozak-abo-taiemnitsi-ukrayinskikh-mamayiv/>
6. Варнке А. Міфічний (к)рай. «Українська школа» польського романтизму. *Culture.pl*. 30.06.2022. URL: <https://culture.pl/ua/stattia/mifichnyi-krai-ukrainska-shkola-polsko-ho-romantyzmu>
7. Вербицький Є. Історична топика «Історії Русів». 2021. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/123456789/21195/1/Verbytskyi_Bakalavrska_robota.pdf
8. «Виклики сучасного світу і майбутнє історії»: Дискусія за участі Еви Доманської, Володимира Маслійчука, Володимира Склокіна та Наталі Яковенко. URL: <https://www.historians.in.ua/index.php/en/dyskusiya/250-vyklyky-suchasnoho-svitu-i-maibutnie-istorii-dyskusiia-za-uchasti-evy-domanskoj-volodymyra-masliichuka-volodymyra-sklokina-ta-natali-yakovenko-kyiv-knyharnia-ye-5-bereznia-2012-roku>
9. Відбувся круглий стіл «Історія як зброя у зовнішній політиці Росії». URL: <https://www.ukma.edu.ua/index.php/news/1705-vidbuvsia-kruhlyi-stil-istoriia-ia-k-zbroia-u-zovnishnii-politytsi-rosii>
10. Віра Агеева про культурну деколонізацію. *Локальна історія*. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/chitanka/vira-ageieva-pro-kulturnu-dekolonizatsiiu-fragment-iz-knizhki-za-lashtunkami-imperiyi/>
11. В'ятрович В. «Від того, як ми зараз вшановуємо й пам'ятаємо героїв цієї війни, залежатиме, коли і як вона закінчиться»: [інтерв'ю]. URL: <https://tyzhden.ua/volodymyr-v-iatrovych-vid-toho-ia-k-my-zaraz-vshanovuiemo-j-pam-iataiemo-heroiv-tsiiei-vijny-zalezhatyme-koly-i-ia-k-vona-zakinchytisia/>
12. В'ятрович В. «На компроміси у питаннях національної пам'яті я йти не буду»: [інтерв'ю]. URL: https://censor.net/ua/resonance/3131920/na_kompromisy_u_pytanniah_natsionalnoyi_pamyati_ya_yity_ne_budu_volodymyr_vyatrovych

13. В'ятрович В. «Політика національної пам'яті на державному рівні – це тимчасові ліки». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2582583-vatrovic-politika-nacionalnoi-pamati-na-derzavnomu-rivni-ce-timcasovi-liki.html>
14. Гавіч О. Стоп Микола Гоголь! : [блог]. URL: <https://zunr.eu/blogs/oleg-havich/3/stop-mykola-hohol>
15. Герич А. Суперсила національної пам'яті. URL: <https://zbruc.eu/node/92624>
16. Гоголь Микола. Тарас Бульба. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=15>
17. Горенко Л. «Історія русів» як джерело культорологічних рецепцій 80-х років XVIII–першої половини XIX століття. *Культура і сучасність*. 2010. № 2. С. 101–107.
18. Дробович А. Чому важливо відстояти символ ЗСУ на військових могилах? *Українська правда*. 03.04.2024. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2024/04/3/7449304/>
19. Забужко О. Notre Dame D'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій. Київ : Факт, 2007. 640 с.
20. Івашків Ю. «Чорна рада» Пантелеймона Куліша у системному дослідженні текстолога. *Roczniki Humanistyczne*. 2023. № 7. Р. 287–291.
21. Історія на військовій службі: 11 іменних бригад України. URL: <https://was.media/microformats/imenni-brigadi/>
22. Історія Русів. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/1745/file.pdf>
23. «Історія Русів» як літературна пам'ятка. URL: <https://buklib.net/books/35919/>
24. Історія як зброя, політика пам'яті та невдоволені Росія і Польща | Володимир В'ятрович в Історія PRO. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=huhu3dagIJ4>
25. Касьянов Г. Past continuous: історична політика 1980-х–2000-х. Україна та сусіди. К.: Laurus, Антропос-Логос-Фільм, 2018. 420 с.
26. Козацькі літописи XVII-XVIII ст. як історичні джерела. URL: <https://uahistory.co/pidruchniki/shvidko-2016-ukraine-8-class/40.php>
27. Козацька символіка в емблемах ЗСУ. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=E0XsFqXzQ5g>
28. Козацькі символи в сучасних військових емблемах України. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/kozacki-symvoly-zsu/32246509.html>
29. Кралюк П. Таємний агент Микола Гоголь. Харків : Фоліо, 2021. 188 с.
30. Куліш П. Чорна рада : хроніка 1663 року. Харків : Фоліо, 2011. 128 с.
31. Микола Гоголь як провідник української культури у світ. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1601084.html>
32. Набок М. М., Зайцева С. С. Національна стійкість в духовному просторі міжкультурного діалогу. *Ensuring Standards of Quality of Life in a Turbulent World*. Monograph /Scientific editors : T. Pokusa, T. Nestorenko. Opole, Poland : The Academy of Applied Sciences – Academy of Management and Administration, 2022. С. 53–63.
33. Наталя Яковенко – про те, як вивчення історії шляхти може змінити самосвідомість українців. URL: <https://rozmova.wordpress.com/2017/04/21/natalya-yakovenko/>
34. Ніколенко О. Художня рецепція образів України та українців у повісті М. Гоголя Тарас Бульба (перша редакція 1835 р.). URL: https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/89250/9791221502381_04.pdf?sequence=1&isAllowed=y
35. Патрони ЗСУ: бригада ім. Чорних Запорозжців на честь полку Армії УНР, який очолював уродженець Полтавщини. URL: <https://irt.pl.ua/news/33854/>
36. Петrenchенко І.С. Історія України доби Гетьманщини: навчально-методичний посібник. Чернігів: Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, 2022. 112 с.
37. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2016. 496 с.
38. Плохій С. Козацький міф. Історія та націотворення в епоху імперій. Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2018.
39. Поліщук В. Пантелеймон Куліш у долі й творчості Михайла Старицького. Слово і Час. 2021. Вип. 3 (717). С. 3–21.
40. Полтавець С. «Козацький дискурс» як складова інформаційної війни. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2016. Вип. 43.
41. Польська мода на козаків в XIX в. URL: <https://www.rowne.pl.ua/archives/3653>
42. Поцюрко О. Дискурс національної свободи в «Історії Русів». *Гілея. Філософські науки*. 2014. № 82. С. 285–291.
43. Ткаченко А. Запорізька Січ як феномен державотворення. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/52313/6/Tkachenko_Zaporizka_sich.pdf
44. Ткачук М. П. Художній дискурс роману «Чорна рада» Пантелеймона Куліша. URL: https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2008/fil_2008_1_2/2008-26-06/tkachuk.pdf
45. Трофименко Т. Український романтизм: вічно живий, постійно новий. *Посестри : часопис*. 2022. № 27. URL: <https://posestry.eu/zhurnal/no-27/statya/ukrainskiy-romantizm-vichno-zhiviy-postiyno-noviy>
46. Українське козацтво, як соціально-військовий стан. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/world_history/26560/

47. Федорук О. Роман Куліша «Чорна рада»: історія тексту / Український науковий інститут Гарвардського університету; Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України; Наукове товариство ім. Шевченка в Америці; Інститут джерелознавства НТШ-А; Інститут Критики. Київ: Критика, 2019. VI, 590 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Fedoruk_Oles/Roman_Kulisha_Chorna_rada_Istoriia_tekstu/
48. Чеславський О. Битва за Гоголя, або навіщо Україні «хохлацький» письменник? *Спільно*. 27.02.2020. URL: <https://spilno.org/article/okhota-na-hoholya-abo-navischo-ukraini-khokhlatskyi-pysmennyk>
49. Чумаченко О. А. Відображення українського козацтва в мемуарно-історичній прозі XVIII століття. URL: https://dspace.znu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/12345/17252/Literatura_y_istoriya_2022.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=339
50. Шаменков С. Герої повісті «Тарас Бульба» в контексті історичного строю епохи. *Стрий*. 2021. № 3. Р. 49–70. URL: https://striy.org.ua/index.php/striy/article/view/Striy03_Bulba
51. Шаф О. В. «Тарас Бульба» Миколи Гоголя в полоні ідеологічних спекуляцій: з досвіду підготовки майбутніх вчителів-словесників. *Література та культура Полісся*. 2024. Вип. 110. С. 17–27. URL: <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/3601/1/%d0%9f%d0%be%d0%bb%d1%96%d1%81%d1%81%d1%8f%20110%2024-17-27.pdf>
52. Шевченко Т. Іван Підкова. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=797>
53. Що означають 10 найяскравіших емблем бригад ЗСУ. URL: <https://drukarnia.com.ua/articles/sho-oznachayut-10-naiyaskravishikh-emblem-brigad-zsu-HVtrd>
54. Яковенко Н. Зрадливий перевертень чи цементуючий фермент нації? (Шкіц до історії української шляхти). URL: <https://www.historians.in.ua/index.php/en/statti/414-nataliia-yakovenko-zradlyvyi-pereverten-chy-tsementuiuchy-i-ferment-natsii-shkits-do-istorii-ukrainskoi-shliakhty>
55. Яковенко Н. М. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. Київ: Генеза, 1997. 380 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0000062
56. Barthes R. *Mythologies*. Hill and Wang, 1972. URL: <https://soundenvironments.wordpress.com/wp-content/uploads/2011/11/roland-barthes-mythologies.pdf>
57. Hobsbawm E., & Ranger T. (Eds.). *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press, 2012. URL: https://psi424.cankaya.edu.tr/uploads/files/Hobsbawm_and_Ranger_eds_The_Invention_of_Tradition.pdf
58. Nora P. Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. *Representations*. 1989. № 26. Р. 7–24. URL: <https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ARCH230/PierreNora.pdf>
59. Portnov A. Memory Wars in Post-Soviet Ukraine (1991–2010). *Memory and Theory in Eastern Europe*, 2013. Р. 233–254) DOI: 10.1057/9781137322067_12
60. Yekelchik S. *The Conflict in Ukraine: What Everyone Needs to Know*. Oxford University Press, 2015. 186 p. URL: <http://dickyriky.com/books/history/The%20Conflict%20in%20Ukraine%20-%20Serhy%20Yekelchik.pdf>